

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete

Kandidatexamen

”Jag är bara här tillfälligt”

Identitetsskapande i arbetarromaner från 2010-talet av Sara Beischer och Jack Hildén

Författare: Catharina Bergman
Handledare: Bo G Jansson och Hans Söderström
Examinator: Yvonne Blomberg
Ämne/huvudområde: Litteraturvetenskap
Kurskod: LI2017
Poäng: 15 hp
Ventilerings-/examinationsdatum: 2016-01-14

Vid Högskolan Dalarna har du möjlighet att publicera ditt examensarbete i fulltext i DiVA. Publiceringen sker Open Access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Du ökar därmed spridningen och synligheten av ditt examensarbete.

Open Access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten Open Access.

Jag/vi medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, Open Access):

Ja

Nej

Abstract:

Syftet med denna uppsats är att reda ut hur huvudgestalterna i Sara Beischers roman *Jag ska egentligen inte jobba här* (2012) och Jack Hildéns roman *Vi, vi vaktmästare* (2014) formar identiteter utifrån arbetet samt hur de ser på sig själva utanför arbetet. Detta gör jag genom att utgå ifrån definitioner av begreppen ”identitet” och ”prekariat”. Analysen visar att romankaraktärerna skapar identiteter kopplade till arbetet genom att studera hur deras kollegor beter sig och därefter härma detta beteende. De gör det även genom att bära arbetskläder, lära sig arbetsuppgifterna samt genom att differentiera sig mot arbetsgivaren respektive tjänstemännen på samma arbetsplats. Den identitet de har utanför arbetet är kopplad till kultur och åtskild från identiteten som arbetare.

Nyckelord: arbetarlitteratur, identitet, prekariat, marxistisk litteraturteori, Sara Beischer, Jack Hildén

Innehåll

1. Inledning	1
2. Romanerna	2
3. Syfte och frågeställning	3
4. Begreppet ”arbetarlitteratur”	5
5. Teori och metod	6
5.1 Marxistisk litteraturteori	6
5.2 Begreppet ”identitet”	10
5.3 Begreppet ”de andra”	12
5.4 Begreppet ”prekariat”	12
6. Tidigare forskning	13
7. Identitetsskapande	14
7.1 Arbetet	14
7.2 De andra	21
7.3 Utanför arbetet	25
7.4 Det tillfälliga arbetet	29
8. Slutdiskussion	32
9. Sammanfattning	35
Litteratur	37

1. Inledning

Det är oklart när begreppet "arbetarlitteratur", jämte termerna "arbetardiktning" och "proletärdiktning", började användas i svenskan. Genombrottet för de tre begreppen kom emellertid på 1920-talet.¹ Genren har sina rötter i kampdikten (vid sidan av agitationstalet, mötesmanifestet och den politiska broschyren), vilken blev populär under 1880-talets senare hälft och förblev så fram till storstrejken 1909,² då arbetare inom nästan alla yrken (sjukvårdspersonal och liknande undantagna) togs ut i strejk. Att uppmana arbetarna inom den förtryckta arbetarklassen att organisera sig och att ställa politiska krav var syftet med den tidiga arbetarlitteraturen.³

1930-talet, då de kanske mest kända arbetarförfattarna verkade, betraktas som den svenska arbetarlitteraturens guldålder. Ivar Lo-Johanssons *Godnatt, jord* (1933), Harry Martinsons *Nässlorna blommar* (1935), Eyvind Johnsons *Romanen om Olof* (1934-1937), Moa Martinsons *Mor gifter sig* (1936) och *Kyrkbröllop* (1938) samt Jan Fridegårds romansvit *Lars Hård* (1935-1936) gavs alla ut under årtiondet.⁴

Lars Furulands historiska genomgång av den svenska arbetarlitteraturhistorien i *Svensk arbetarlitteratur* (2006) vittnar om skildringar av hårt och farligt arbete. Ofta handlar den tidiga litteraturen om män som arbetar som rallare, jordbrukare, skogsarbetare, timmerflottare och pappersbruksarbetare. Arbetarna levde i fattigdom, lungsjuka var vanligt hos fabriksarbetarna, och barn var tvungna att tidigt ta anställning. Litteratur om kvinnliga arbetare var på 1900-talet inte lika vanlig, men den som finns skildrar kvinnor som har anställning och som efter arbetet kommer hem till hushållsarbete och barnskötsel.

Sedan det tidiga 1900-talet har arbetsförhållandena förbättrats och maskiner har förenklat arbetet, men andra problem har istället uppstått. Många har idag svårt att få en tillsvidareanställning eller att överhuvudtaget ta sig in på arbetsmarknaden. Många företag flyttar sin produktion utomlands där lönerna och därmed produktionskostnaderna är lägre,

¹ Magnus Nilsson, *Arbetarlitteratur*, Lund 2006, s. 10.

² Lars Furuland & Johan Svedjedal, *Svensk arbetarlitteratur*, Stockholm 2006, s. 55.

³ Nilsson, 2006, s. 46.

⁴ Nilsson, 2006, s. 63-64.

vilket gör att många i Sverige därför blir arbetslösa. Vidare kan påpekas att en lång utbildning inte är en garanti för att få det arbete man önskar. Så hur ser dagens arbetarlitteratur ut när förutsättningarna för arbetslivet förändrats? Furuland (2006) säger så här: ”Samhälle och arbetsliv har nu radikalt förändrats och definitionerna kan därför inte stanna i arbetarlitteraturens utgångsläge, inom gränserna för kroppsarbete i gammaldags mening. Med tanke på senare perioder bör ramen för termen arbetardiktning vidgas vad gäller socialt ursprung, miljöer och motiv, så att servicefunktioner och basarbeten inom transporter och kontorsarbete inkluderas”.⁵ Osäkra anställningsvillkor är ett tema som tycks vara återkommande i dagens arbetarlitteratur, liksom att arbetet är enformigt och otillfredsställande. Rasmus Lindström skriver i artikeln ”Rapport från en samtida arbetarlitteratur” (2014) bland annat om Johan Jönsons diktsamling *Efter arbetschema* (2008), som handlar om arbetet på ett gruppboende och där ett dokumenterande språk ”beskriver en tillvaro präglad av alienation, tristess och monoton”.⁶ Bland 2000-talets arbetarlitteratur kan även nämnas Elise Karlssons *Linjen* (2015), som handlar om just kontorsarbete samt Kristian Lundbergs *Yarden* (2009), där en otrygg timanställning gör inkomsten osäker; samt de arbetarromaner, som föranleder denna uppsats: Sara Beischers *Jag ska egentligen inte jobba här* (2012) och Jack Hildéns *Vi, vi vaktmästare* (2014).

2. Romanerna

Sara Beischers roman *Jag ska egentligen inte jobba här* utspelar sig till största delen i Stockholm på äldreboendet Liljebacken, där nittonåriga Moa blivit anställd som timvikarie. Hennes ambition är dock att bli skådespelare. Men i väntan på att komma in på Teaterhögskolan alternativt bli anställd som skådespelare någonstans försörjer hon sig som vårdbiträde. I slutet av romanen får hon fast anställning. I Jack Hildéns *Vi, vi vaktmästare* får läsaren följa Eskil, som liksom titeln antyder arbetar som vaktmästare på företaget Nordens Affärer i Stockholm. Han är anställd av ett bemanningsföretag och har arbetat där ett par månader när berättelsen tar sin början. Eskils ålder nämns aldrig, men vissa saker tyder på att han är ung, som att han ibland får pengar från sina föräldrar. Romanen är uppdelad i två delar.

⁵ Furuland & Svedjedal, 2006, s. 25.

⁶ Rasmus Landström, ”Rapport från en samtida arbetarlitteratur”, i *Arbetaren* 29 mars 2014, [internet: arbetaren.se/artiklar/rapport-fran-en-samtida-arbetarlitteratur/].

I den andra delen har Eskil åter fått anställning vid Nordens Affärer efter att ha rest i fyra månader. Gemensamt för de båda romanerna är att de utgivits på 2010-talet, är delvis självbiografiska, är berättade ur huvudpersonernas perspektiv (jag-perspektiv), samt att huvudgestalterna båda är unga och nya på arbetsmarknaden. Vad som skiljer romanerna åt är att Moa jobbar på en arbetsplats med övervägande kvinnliga anställda, medan Eskil jobbar på en mansdominerad arbetsplats. Därtill skiljer sig anställningsformerna och, förstås, deras yrken från varandra.

3. Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att reda ut hur romanernas huvudgestalter formar sina identiteter utifrån sina arbeten och hur de ser på sig själva utanför arbetet. Uppfattningen att identiteter är flyktiga och situationsanpassade i dagens samhälle är en vedertagen uppfattning bland sociologer. Arbetsmarknaden är rörlig och att ha en fast yrkesidentitet är inte lika vanligt nu som förr, då fler hade fast anställning och kanske stannade på en och samma arbetsplats hela sitt yrkesverksamma liv. Därför är det intressant att se hur en romankaraktärs identitetsskapande i samband med en ny anställning kan gestaltas i den samtida litteraturen.

En anställd måste förhålla sig både till arbetsgivaren och eventuella andra yrkesgrupper på arbetsplatsen. Det går att skönja motsättningar mellan den grupp karaktärerna i de två romanerna identifierar sig med i form av arbetare och andra grupper på deras arbetsplatser. Att jämföra sig med andra och därmed urskilja vad man *inte* är, är också det en del av identitetsskapandet.⁷

I Beischers roman är Moas intention att arbetet som vårdbiträde ska vara tillfälligt och hon blir till en början anställd som timvikare, vilket innebär att hon arbetar vid behov av arbetskraft. I Hildéns roman är Eskil anställd av ett bemanningsföretag och uthyrd som arbetskraft till en firma. Även han arbetar vid behov. De tillhör därmed prekariatet, en relativt ny term som uppkommit just för att arbetsmarknaden till stor del består av tillfälliga anställningar och har stor rörlighet. Både Moa och Eskil arbetar i princip heltid trots att de

⁷ Stefan Jonsson, *Rapport från sopornas planet*, Stockholm, 2010, [e-bok], s. 7.

arbetar vid behov. Förutsättningarna ändras sedermera då Moa blir erbjuden en fast tjänst och Eskil har ett datum då hans anställning kommer att upphöra. Därför är det intressant att se hur karaktärerna ser på arbetet ur perspektivet att det är tillfälligt. De frågor jag avser besvara är följande:

- Hur formas romankaraktärernas identiteter av arbetet?
- Hur ser karaktärerna på sig själva och den grupp de tillhör i korrelation till antagonistiska grupper på arbetsplatsen?
- Vilken hållning har karaktärerna intagit vad gäller sina arbetens (o)beständighet?
- Vilka identiteter har de utanför arbetet?

Svaren på dessa frågor kan potentiellt ge en inblick i den verkliga arbetssituationen för många idag, i 2010-talets Sverige. Jag har redan förutsatt att *Jag ska egentligen inte jobba här* och *Vi, vi vaktmästare* tillhör vad man kan kalla arbetarlitteratur, men jag kommer att se på de definitioner av begreppet som finns för att se om antagandet är riktigt.

Jag har för avsikt att luta mig mot marxistisk litteraturteori i min analys eftersom den intresserar sig för hur litteraturen antingen befäster härskarklassens idéer eller förhåller sig kritisk till dessa idéer. Oavsett vilket finns det i litteraturen en möjlighet att kunna urskilja och att kunna förstå samhällsstrukturer. Det finns inom den marxistiska litteraturteorin olika uppfattningar om huruvida det enbart är den autentiska litteraturen som kan visa den ideologi den är sprungen ur eller om också populärlitteraturen har den egenskapen.⁸ Min utgångspunkt är att litteratur, som definieras som arbetarlitteratur, har ett innehåll som återspeglar den rådande ideologin i samhället samt arbetarens ställning inom denna ideologi.

Arbetet och yrkesrollen är sammanbundna med identitetsuppfattningen. För en yrkesverksam människa existerar en rad etablerade koder och regler knutna till yrkestiteln och arbetsplatsen, koder och regler vilka man förväntas anamma och anpassa sig efter. Det kan till exempel handla om jargong eller att man förväntas ha gårdagens husmanskostrester i den medhavda lunchlådan. Också den man vill vara, den man drömmer om att bli, kräver ett identitetsskapande. För att reda ut vad begreppet ”identitet” kan innefatta kommer jag att ta

⁸ Andrew Milner, *Literature, Culture and Society*, London, 2005, 2 uppl., s. 66.

hjälp av den beskrivning som återfinns i Nader Ahmadis artikel "Kulturell identitet i gungning" (2000).

4. Begreppet "arbetarlitteratur"

Litteraturvetaren Rasmus Landström (2014) menar att arbetarlitteraturen inte behöver vara varken realistisk, biografisk eller skönlitterär. Däremot, menar han, behöver den vara ideologisk och ge röst åt arbetaren. Detta påstående grundar han bland annat på att de senaste årens litteratur, som handlar om arbete, ofta är av dokumentär karaktär. Kanske kommer den gängse definitionen ändras till att innefatta ett bredare spektrum av definitionsalternativ, men tillsvidare får den vedertagna, snävare varianten som följer tjäna som definition.

Magnus Nilsson hänvisar i boken *Arbetarlitteratur* (2006) till två avhandlingar i ett försök att reda ut begreppen "arbetarlitteratur" och "arbetardikt"; först till Lars Furulands *Statarna i litteraturen* (1962) där "arbetardikt" definieras som skönlitterära verk som handlar om arbetarklassens förhållanden samt också är skrivna av författare som har anknytning till arbetarrörelsen. Vidare tar Nilsson upp Brigitte Mrals avhandling *Frühe schwedische Arbeiterdichtung* (1985), där definitionen av "arbetarlitteratur" har tonvikten på att vara litteratur för arbetare: "en litteratur som tematiserar arbetarklassens erfarenheter, idéer och mål".⁹ Att verk inom den svenska arbetarlitteraturen enbart följer kriteriet att arbetarlitteratur ska handla om arbetare menar Nilsson (2006) är ovanligt.¹⁰

I ljuset av detta kan både *Jag ska egentligen inte jobba här* och *Vi, vi vaktmästare* betitlas arbetarlitteratur. De är skönlitterära verk som handlar om arbetarklassens förhållanden; de har skrivits av författare med egna erfarenheter av arbetslivet; de är för arbetare på så sätt att en arbetare kan identifiera sig med karaktärerna samt att de kan säga något om de problem som finns på arbetsmarknaden idag. På så sätt kan de i förlängningen förhoppningsvis även bidra till förändring för arbetarnas situation. Huruvida det finns en arbetarklass i dagens Sverige har debatterats. Arbetare har det idag ganska bra ställt i ekonomiskt hänseende, så ur ett rent ekonomiskt perspektiv har gränsen mellan arbetarklass (underklass, proletariat) och

⁹ Nilsson, 2006, s. 11-18.

¹⁰ Nilsson, 2006, s. 22-23.

tjänstemannaklass (medelklass) blivit alltmer otydlig. Men trots denna otydliga gräns utgår jag i denna uppsats från att termen arbetarklass fortfarande är meningsfull, att den också idag svarar mot en social realitet. Vidare knyter jag till begreppet arbetarklass termen ”prekariat”, beteckningen på den grupp förvärvsarbetande som har tillfälliga och osäkra anställningar.

5. Teori och metod

I och med att min uppsats handlar om arbetarlitteratur faller det sig naturligt för mig att luta mig mot marxistisk litteraturteori, eftersom den teorin intresserar sig för arbetarens situation. Stefan Jonsson menar i texten ”Marxistisk litteraturteori” (2002) att teorin ”inte auktoriserar någon särskild textläsningsmetod” men att den ”betonar ett perspektiv”, som är ”historiserande, dialektiskt, emancipatoriskt”.¹¹ Jag kommer att göra en studie av de båda romanerna utifrån tesen att de båda huvudkaraktärerna skapar nya identiteter när de börjar på sina nya arbetsplatser. För att göra det tar jag hjälp av Nadar Ahmadis beskrivning av begreppet ”identitet” i hans artikel ”Kulturell identitet i gungning” (2000). Jag har också gjort antagandet att de båda karaktärerna tillhör det så kallade ”prekariatet”, som jag tänker är ett slags pendang till arbetarklassen. Även där är identitetsbegreppet centralt. Därför kommer jag även ha en utgångspunkt i den definition av detta begrepp Guy Standing ger i sin bok *Prekariatet: Den nya farliga klassen* (2013).

5.1 Marxistisk litteraturteori

Fredric Jameson fastslår i *Det politiska omedvetna. Berättelsen som social symbolhandling* (1994) att litteratur- och kulturanalys är en samhällsvetenskap för marxismen;¹² och kopplingen samhälle-litteratur är en viktig aspekt av arbetarlitteraturen eftersom den fungerar som informationskälla när det kommer till arbetarklassens upplevelser, tankar, känslor etcetera.

¹¹ Stefan Jonsson, ”Marxistisk litteraturteori”, i *Litteraturvetenskap – en inledning*, Staffan Bergsten (red.), 2 uppl., Lund, 2002, s. 99-114, s.109.

¹² Frederic Jameson, *Det politiska omedvetna. Berättelsen som social symbolhandling*, Stockholm/Stehag, 1994, s. 340.

Idén att litteratur och annan konst medverkar till att rättfärdiga den härskande klassens ideologi i syfte att hålla proletariatet på mattan, är en av marxismens uppfattningar. Inom den dialektiska marxismen har man uppfattningen att litteraturen och konsten också kan vara kritisk mot den härskande klassens ideologi och därmed få läsaren att, till exempel, inse att konsumtion bara är något som leder bort uppmärksamheten från kapitalisternas förtryck.

Ett av marxismens mål är att den förtryckta klassen ska göra uppror mot makten. Jameson (1994) menar dock att individen ensam inte helt och fullt kan inse vilken situation denna befinner sig i och göra något åt densamma. Han skriver att ”i det marxiska systemet kan endast en kollektiv enhet – vare sig det nu är en bestämd klass, det vill säga proletariatet eller klassens ’medvetandeorgan’, det revolutionära partiet – nå sådan genomsjuklig klarhet; det individuella subjektet befinner sig alltid inom och innanför den sociala totaliteten”.¹³

Terry Eagleton förmedlar i *Marxism och litteratur* (1978) en stark tilltro till att litteraturen kan få oss att förstå rådande ideologier och källan till förtryck. Han menar att "[m]arxismen är en vetenskaplig teori om mänskliga samhällen och deras omvandling genom arbete. Mera konkret innebär detta att vad marxismen har att berätta är historien om mäns och kvinnors kamp för att frigöra sig från vissa former av exploatering och förtryck."¹⁴ Några meningar senare fortsätter han: "Den marxistiska kritiken utgör en del av en mer övergripande teoretisk analys som syftar till förståelse av *ideologier* - de idéer, värden och känslor genom vilka människor upplever världen vid olika tidpunkter. Och en del av dessa idéer, värden och känslor finns tillgängliga för oss endast i litteraturen. Att förstå ideologier innebär en djupare förståelse av såväl det förflutna som det närvarande; sådan förståelse bidrar till vår frigörelse".¹⁵ Magnus Nilsson (2006) använder inte samma starka ordval, att förståelsen leder till frigörelse från förtryck, som Eagleton (1978), men han är inne på samma sak, att litteraturens, och då särskilt arbetarlitteraturens, betydelse som informationskälla är oombärlig:

[A]rbetarlitteraturen är [...] en källa till kunskap om såväl historien som samtiden. Först och främst innehåller arbetarlitteraturen stora mängder information om arbetarklassen - om arbetares tankar, drömmar, erfarenheter

¹³ Jameson, 1994, s. 327.

¹⁴ Terry Eagleton, *Marxism och litteratur*, Stockholm, 1978, s. 8.

¹⁵ Eagleton, 1978, s. 8.

m.m. - som man inte hittar någon annanstans. Dessutom presenterar arbetarlitteraturen - som ju vanligtvis varit en litteratur av, om och för arbetarklassen - ofta en annan bild av världen än den man hittar i exempelvis den borgerliga litteraturen. Därför kan arbetarlitteraturen fungera som viktigt källmaterial för den som vill veta någonting om de breda folklagrens historia, eller är nyfiken på andra världsbilder än de som dominerat inom samhällets eliter. Inte minst kan arbetarlitteraturen göra en uppmärksam på hur viktiga frågor om social klass har varit såväl historiskt som i samtiden.¹⁶

Raymond Williams sätter i boken *Marx och kulturen. En diskussion kring marxistisk kultur- och litteraturteori* (1980) upp riktlinjer för en analys av ett litterärt verk: ”Kombinationerna av situation och identitet utgör ofta avgörande beteckningar för det sammanhang, som det skrivna är avsett att leda in i. Läsprocessen är utöver dess mest bokstavliga mening radikalt avhängig av dessa angivelser, inte bara som ett svar på den oundgängliga frågan ’vem talar?’ utan som svar på hela raden av besläktade frågor: ’ur vilken situation?’; ’med vilket berättigande?’; ’i vilket syfte?’”.¹⁷

Själva definitionen av arbetarlitteratur, som jag gått igenom tidigare, svarar på Raymond Williams (1980) frågor, med undantag för den sista. Att arbetarlitteratur, och därmed *Jag ska egentligen inte jobba här* och *Vi, vi vaktmästare*, som är analysobjekt i denna undersökning, åtminstone har egenskapen att kunna återge en bild av verkligheten och också på ett eller annat sätt förhålla sig till ideologier i samhället bör kunna slås fast. Huruvida de rättfärdigar den härskande klassens ideologi, är kritisk mot denna ideologi och/eller bidrar till att läsaren förstår och också kan frigöra sig från exploatering och förtryck (förutsatt att läsaren är arbetare) är en intressant fråga att diskutera, men möjligen svår att besvara.

Enligt den traditionella marxistiska teorin, som Karl Marx och Friedrich Engels utformade, består samhället av två nivåer. Basen är den ena nivån och består av samhällets ekonomiska struktur och som i sin tur består av produktionskrafter och produktionsförhållanden.¹⁸

¹⁶ Nilsson, 2006, s. 176-177.

¹⁷ Raymond Williams, *Marx och kulturen. En diskussion kring marxistisk kultur- och litteraturteori*, Stockholm, 1980, s. 137

¹⁸ Eagleton, 1978, s. 13.

Överbyggnaden består av konst, lagar, politik etcetera, alltså ideologi. Ideologins funktion är att ge berättigande åt den styrande klassens makt.¹⁹

Raymond Williams (2012) hävdar att begreppet ”basen” innebär en process och inte ett tillstånd samt att ”överbyggnaden” måste betraktas som kulturell praxis och inte ett avspeglat innehåll. Vidare skriver han att vi måste ”omvärdera ’basen’ bort från föreställningen om en fast ekonomisk eller teknologisk abstraktion och i riktning mot människornas specifika aktiviteter i verkliga sociala och ekonomiska relationer, som innehåller grundläggande motsättningar och variationer och därför alltid är i ett tillstånd av dynamisk process.”²⁰ Williams (2012) menar också att den ursprungliga definitionen av ”produktivkrafter”, det vill säga produktion av varor, bör utvidgas eftersom ”det viktigaste en arbetare producerar är sig själv” och sin historia. Därmed blir också innebörden av ”basen” en annan. Därför tar han upp det alternativa begreppet ”totalitet” (av social praxis).²¹ För att inte riskera att komma för långt från den ursprungliga marxistiska utsagan kombinerar Williams (2012) totalitetsbegreppet med ”hegemoni”, vilket ger fördelen att dominansens existens betonas. Medan ideologin ”enbart var en abstrakt, påtvingad uppsättning av begrepp, om våra sociala och politiska och kulturella idéer och antaganden enbart var resultatet av specifik manipulation, ett slags uppenbar fostran som helt enkelt kunde avslutas eller upphöra, skulle samhället vara mycket enklare att hantera och förändra än vad det i praktiken varit eller är”.²² Hegemonin förutsätter istället existensen för något som genomsyrar samhällets medvetande och inte bara är en del av överbyggnaden, som ideologin är enligt den ursprungliga marxistiska teorin. Williams (2012) hävdar att det i varje samhälle under varje specifik period finns dominerande och aktiva värderingar, praxis och uppfattningar.²³ Samtidigt finns dock kulturella och sociala ”rester” från tidigare samhällsformationer. Han nämner också att det ständigt uppkommer nya krafter, nya värderingar, ny praxis.²⁴

¹⁹ Eagleton, 1978, s. 14.

²⁰ Raymond Williams, ”Bas och överbyggnad i marxistisk litteraturteori”, i *Litteratursociolog: Texter om litteratur och samhälle*, Johan Svedjedal (red.), 2 uppl., Lund, 2012, s. 372.

²¹ Williams, 2012, s. 373.

²² Williams, 2012, s. 375.

²³ Williams, 2012, s. 376.

²⁴ Williams, 2012, s. 378-379.

Således kan det vara svårt att sätta fingret på exakt vad i ett litterärt verk som uttrycker ideologiska idéer, kritik mot dessa och så vidare. Dock kommer jag att närma mig dessa beröringspunkter i den följande analysen.

5.2 Begreppet "identitet"

Huvudpersonerna i *Vi, vi vaktmästare* och *Jag ska egentligen inte jobba här* har innan de tar sig in på arbetsmarknaden en viss syn på sig själva, en identitet. När de sedan påbörjar sina anställningar ställs denna "privata" identitet mot den identitet de får som arbetare. Nader Ahmadi (2000) text handlar om migranters förhållande till sin ursprungliga kulturella identitet och vad som händer med denna när de kommer till ett nytt land. Ahmadi (2000) identitetsbegrepp är även tillämpningsbart när det kommer till att skapa identitet kopplad till ett yrke och en arbetsplats, vilket är det relevanta här.

Ahmadi (2000) menar att identitetsbegreppet är "ett mångfaldigt och vagt begrepp" ur vilket olika teorier bildats, "somliga med tonvikten lagd på individens behov av att hitta sin plats i tillvaron och andra med fokus på samspelet mellan sociokulturella strukturer och individens självuppfattning."²⁵ Han delar in identitet i en subjektiv del och en objektiv, vilket också är en gängse uppdelning av identitetsbegreppet. Dessa kan i sin tur delas in i personlig och social identitet. När individen tillskrivs en identitet av andra personer är identiteten objektiv. Personerna har en uppfattning om vem individen är med utgångspunkt i dennas sociala grupp, vilket kallas objektiv social identitet. När det handlar om vilka egenskaper andra personer tillskriver en individ, kallas det objektiv personlig identitet. Stefan Jonsson (2002) ser den sociala identiteten ur en marxistisk synvinkel: "Individens förhållande till samhällets ideologiska horisont bestäms till stor del av hans eller hennes position i förhållande till produktionssystemet. Den sociala identitet som ideologin tillskriver subjektet varierar därför beroende på om individen är man eller kvinna, arbetare eller fabriksägare, invandrare eller infödd, svart eller vit."²⁶ En människas identitetskapande påverkas alltså av ideologier.

²⁵ Nader Ahmadi, "Kulturell identitet I gungning", i *Tvärkulturella möten: Grundbok för psykologer och socialarbetare*, Carl Martin Allwood & Elsie C Franzén (red.), Stockholm, 2000, s. 156-157.

²⁶ Jonsson, 2002, s. 105.

Den subjektiva identiteten handlar på motsvarande sätt om vad individen har för självbild (subjektiv personlig identitet) och hennes bild av den grupp hon tillhör (subjektiv social identitet). Ahmadi (2000) likställer den objektiva identiteten med en etikett eller stämpel och att man då framhäver ”den andres” betydelse för den subjektiva identiteten. Den objektiva identiteten *blir* den subjektiva identiteten och den objektiva identiteten är således obsolet.²⁷ Vedertaget inom identitetsdiskursens uppfattningar är att identitet konstrueras genom att individens inre och den sociokulturella miljön växelverkar. ”Dessutom är idén om identitetens responsiva eller interaktiva karaktär (vi är de roller vi spelar) samt föreställningen om identitetsbygget som en medveten skapande process, i vilken man utforskar och konstruerar sig själv, allmänt erkända”,²⁸ skriver Ahmadi (2000). Självbilden är situationsanpassad och en projektion av den stabila självuppfattningen. Identitet är något tidsbundet och föränderligt, en pågående process – och inte en egenskap. Man bör enligt Ahmadi (2000) tala om ombytbara och tillfälliga identiteter snarare än ”identiteten”.

Idag håller uppfattningen, att identiteten är ett resultat av människors anpassningsbehov i en ny social och politisk miljö, på att få fäste. Identitet förvandlas i det postmoderna samhället till något rationellt, instrumentellt och transitoriskt. Den blir fragmentarisk och momentarisk. ”Med andra ord gäller den mening och det syfte som människor skapar i sina identiteter för en kortare period i stället för hela livet”,²⁹ skriver Ahmadi (2000). Människor skapar inte längre mening i tillvaron genom långsiktiga övertygelser, som religion eller ideologi, utan identitet blir något man själv väljer och byter efter sammanhang.³⁰ Det postmoderna samhället kännetecknas framförallt av en utbredd konsumism och en ständigt pågående kommunikationsrevolution, menar Ahmadi (2000). ”Varje individ befinner sig i en viss kontext vid varje given tidpunkt och måste därför göra en definition av både kontexten och sin roll i den. [---] Med hänvisning till sin identitet gör individen anspråk på vissa resurser eller privilegier som anses vara sammankopplade med denna identitet.”³¹ Det finns en nyttoaspekt på identiteten, menar Ahmadi (2000), som är knuten till vad man vill uppnå med den. Identiteten ger tillgång till koder som gör att man får tillträde till vissa områden, att man har

²⁷ Ahmadi, 2000, s. 157-158.

²⁸ Ahmadi, 2000, s. 160.

²⁹ Ahmadi, 2000, s. 163.

³⁰ Ahmadi, 2000, s. 163.

³¹ Ahmadi, 2000, s. 172.

rätten att vistas på en viss plats vid en viss tidpunkt, som en arbetsplats, till exempel.³²

5.3 Begreppet ”de andra”

”Vi tar reda på vilka vi är, inte genom att verkligen ta reda på vilka vi är, utan genom att peka ut vilka vi inte är”,³³ skriver Stefan Jonsson i *Rapport från sopornas planet* (2010). I en annan bok – *Världen i vitögat* (2005) – är han inne på samma sak när han förklarar Vladimir Propps studie av ryska folksagor. Propp kom fram till att sagornas handlingar alltid strukturerades genom motsatspar, som till exempel ”hjälpare” och ”motståndare”. Men också Självet, det välbekanta, det goda med motsatsen De andra, det annorlunda, det onda (som är ont just på grund av att det är annorlunda).³⁴ I Jack Hildéns och Sara Beischers romaner finns också dessa motsättningar. ”Hjältarna” tillhör i och med sitt arbete en grupp av vaktmästare respektive vårdbiträden, vilka kan kallas Självet, det välbekanta eller det goda. De har också motståndare, som på ett eller annat sätt stör deras tillvaro på arbetsplatsen och som avviker från dem. En av uppfattningarna marxister har om kapitalismen är att arbetskraft är en vara, som kapitalisten köper genom att betala ut lön. Arbetskraften ger i sin tur mervärde till den vara kapitalisten säljer. Och ju större vinst desto bättre.³⁵ De som äger kapitalet äger också makten över arbetaren på en mer övergripande nivå genom att de producerar de ideologier som gör att de kan behålla makten. På en arbetsplats kan detta maktförhållande uppenbaras tydligt eftersom egendomsägarnas agerande påverkar arbetarens situation direkt. Arbetstagarerna måste förhålla sig till arbetsgivaren och vice versa. Detta är en relevant aspekt i min analys av ”de andra” eftersom kapitalisten bildar motsatspar med arbetaren.

5.4 Begreppet ”prekariat”

Idag är det många som har otrygga anställningar. Det kan till exempel handla om att vara timvikare, vilket Moa blir anställd som i Sara Beischers roman. Eller så kan det innebära att

³² Ahmadi, 2000, s. 172.

³³ Jonsson, 2010, s. 7.

³⁴ Stefan Jonsson, *Världen i vitögat*, Stockholm, 2005, s. 56.

³⁵ Milner, 2005, s. 92-93.

man är anställd av ett bemanningsföretag, som Eskil i Jack Hildéns roman. Anställningarna är otrygga så tillvisso att inkomsten och arbetstiden varierar. I en recension i *Svenska Dagbladet* av sociologen Roland Paulsens bok *Vi bara lyder* (2015) tas den typen av anställning upp som ett problem. Recensenten Isabelle Ståhl skriver att "[d]agens unga kastas ut på en marknad av otrygga tillfälliga anställningar som gör det omöjligt att planera för framtiden [...] De tillhör prekariatet".³⁶

Guy Standing (2013), som skrivit ett par böcker om just prekariatet, förklarar begreppet som en sammansättning av orden "prekär" och "proletariat".³⁷ Han menar att prekariatet har klassegenskaper, men saknar proletariatets överenskommelse med arbetsgivaren: att i utbyte mot lydnad få trygghet i form av fast anställning. Han menar dock att det är fel att bara säga att enbart otrygga anställningsformer är vad som kännetecknar prekariatet. Han menar att det i begreppet också ingår "avsaknaden av en fast yrkesbaserad identitet".³⁸ Vidare menar Standing (2013) att alla som ingår i prekariatet delar "känslan av att deras arbete är instrumentellt (för överlevnad), opportunistiskt (man tar vad man kan få) och prekärt (otryggt)".³⁹

6. Tidigare forskning

Den nyare arbetarlitteraturen, som utgivits på 2000-talet, har inte hittat vägen fram till den akademiska världen i så stor utsträckning än. *Vi, vi vaktmästare* har inte hunnit dyka upp i något examensarbete eller dylikt. I Linnea Richards kandidatuppsats *Kvinnor i arbetarlitteraturen: Respektabilitetssträvan i två arbetarromaner* (2014) återfinns dock *Jag ska egentligen inte jobba här* som studieobjekt. I hennes uppsats jämförs romanen med Moa Martinsons *Kungens rosor* (1939). Uppsatsförfattaren undersöker hur romankaraktärerna, Moa och Mia, med utgångspunkten att de tillhör arbetarklassen, strävar efter respektabilitet. Hon kommer fram till att båda karaktärerna strävar efter detta bland annat genom utbildning.

³⁶ Isabelle Ståhl, "Arbetslivets myter punkteras briljant", i *Svenska Dagbladet*, 10 mars 2015, [internet: www.svd.se/kultur/litteratur/arbetslivets-myter-punkteras-briljant_4396959.svd].

³⁷ Guy Standing, *Prekariatet: Den nya farliga klassen*, Göteborg, 2013, s. 17.

³⁸ Standing, 2013, s. 21.

³⁹ Standing, 2013, s. 27.

Dock ser hon att klasskampen är mindre synlig i den nyare av de två romanerna.⁴⁰ Nämnas kan också Pernilla Tonnings kandidatuppsats *Arbetarlitteratur då och nu – en jämförelse mellan Kvinnor och äppelträd, Mig äger ingen och Svinalängorna* (2009), i vilken bland annat arbete och identitet i tre arbetarromaner analyseras. Hon kommer fram till att arbetet knappt beskrivs alls i Moa Martinsons *Kvinnor och äppelträd* (1933); att yrket är knutet till identiteten i Åsa Linderborgs *Mig äger ingen* (2007) samt att avsaknaden av ”riktigt” arbete formar identiteten.⁴¹ Nämnas här kan också antologierna *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur* (2011) samt *Från Bruket till Yarden: Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur* (2014), i vilka ingår akademiska texter om såväl äldre som samtida nordisk arbetarlitteratur.

7. Identitetsskapande

7.1 Arbetet

Ett nytt arbete innebär anpassning till en ny grupp människor och nya normer. Man skapar en ny subjektiv social och personlig identitet utifrån den man anser sig vara, vill vara, och det i en ny kontext. De personer man har att förhålla sig till har i sin tur en uppfattning om hur man är sett till ens sociala gruppstillhörighet, vilket kallas den objektiva sociala identiteten. De har också en uppfattning om de egenskaper man besitter och den identiteten betecknas den objektiva personliga identiteten. Den följande analysen är inriktad på den sociala identiteten och hur de två huvudkaraktärerna anpassar sig och skapar en identitet som är anpassad till det nya arbetet. De har förutfattade meningar om både yrkesrollen och att vara arbetare, vilket är en del av identitetsskapandet. De har kollegor, vilka fungerar som måttstockar eller mallar för den identitet de utvecklar.

I början av Sara Beischers roman förklarar Moa för läsaren hur hon ser på sitt nya arbete som vårdbiträde på äldreboendet Liljebacken. ”Det är en fullständig slump att jag hamnade här”,

⁴⁰ Linnea Richard, *Kvinnor i arbetarlitteraturen: Respektabilitetssträvan i två arbetarromaner*, Kandidatuppsats, Lunds universitet, Lund, 2014.

⁴¹ Pernilla Tønning, *Arbetarlitteratur då och nu – en jämförelse mellan Kvinnor och äppelträd, Mig äger ingen och Svinalängorna*, Kandidatuppsats, Lunds universitet, Lund, 2009.

berättar hon och fortsätter några meningar senare: ”Jag gör det jag gör för pengarna. Vilket jobb som helst hade funkat, men Annika Bäcklund var snabbast och anställde mig på stående fot. Vet inte ens om det gjorde mig glad. Blev nog mest snopen över hur lätt det gick att få ett jobb.”⁴² Både Moa i *Jag ska egentligen inte jobba här* och Eskil i *Vi, vi vaktmästare* har hamnat på respektive arbetsplatser av en slump. De hamnade helt enkelt där för att de sökt ett jobb för att kunna försörja sig och sedan fått det jobbet.

I början handlar Moas upplevelse mycket om obehaget hon känner inför sina arbetsuppgifter, som att göra iordning en avliden vårdtagare. Hon blir ”oerhört stressad” när hon efter två veckor vet vad samtliga trettiofyra vårdtagare vill ha till frukost, hon är ”rädd att sådant som verkligen betyder någonting inte ska få plats.”⁴³ Sedan vänjer hon sig alltmer vid sina arbetsuppgifter och finner sig också alltmer bekväm i sin yrkesroll. Dock känner hon hela tiden ett motstånd inför att identifiera sig med sin yrkesroll och att acceptera en möjlig framtid inom den nuvarande anställningens ramar. Det hon vill vara är skådespelare.

För Moa är innebörden av att ha ett fast arbete att man är vuxen. Hon vill inte riktigt bli vuxen, hon vill hinna med mycket innan hon blir vuxen och hon vill att arbetet på äldreboendet ska vara tillfälligt. Hon kämpar också mot att bli som sin kollega Eva, som är engagerad i sitt arbete. Sara Beischer skildrar Eva som en empatisk människa, som ibland jobbar över för att torka golven eller hålla en ängslig vårdtagares hand en stund. Och detta utan att få lön för det. Hon är på alla vis det perfekta vårdbiträdet, som gagnar de boende, arbetskamraterna och arbetsgivaren. Men Moa är den som alltid har bråttom hem efter jobbet:

Först ner i omklädningsrummet. Först av med bussarongen. Först ut genom dörren. Först på bussen. [...] Sisten är Eva. Jag skyndar, som om livet håller på att springa ifrån mig. Nej, inte som om. Det är precis det livet gör. [...] Kan inte begripa varför Eva stannar. Varför hon tar nästa buss, eller nästa igen bara för att lägga om ett sår. [...] En sak är säker: Som Eva ska jag aldrig bli!⁴⁴

Moa kämpar emot. När hon ser sina arbetskamrater entusiastiskt bläddra i en Elloskatalog

⁴² Sara Beischer, *Jag ska egentligen inte jobba här*, Stockholm, 2012, s. 11.

⁴³ Beischer, 2012, s. 56.

⁴⁴ Beischer, 2012, s. 49.

tänker hon: ”Jag kommer aldrig bli som dem. Sorry, Eva, men jag klär inte i Birkenstocks. Tycker inte om keso. Eller Ellos. Eller fredagsmys. Jag kommer aldrig att vara ledig på fredagskvällar. Då ska jag ha föreställning. Och äta indiskt i pausen.”⁴⁵ För att differentiera sig från dem går hon och hämtar hon sin tygkasse, som hon köpt som skådespelarattribut, och tar upp Anton Tjechovs *Björnen* och sätter sig och läser.

Om Moa har en potentiell förebild i Eva, som hon väljer att se som avskräckande exempel, så har Eskil utsett en, om än inte yrkesmässig, så personlig förebild på sin arbetsplats. Tomas, som är fastighetsskötare och som delar fikarum med vaktmästarna, är populär bland arbetskamraterna på Nordens Affärer. Det vill den tillbakadragne Eskil också vara. Eskil vill vara en del av gruppen och granskar Tomas sätt att vara. Han söker också dennes godkännande:

I fikarummet, bland skratten, kaffet och de blå byxorna med målarfärgsfläckar pratar jag sällan. Och när jag gör det kommer samtalet av sig. Rinner ut och börjar om på nytt. Det betyder att jag fortfarande har något att bevisa för honom. Det finns saker i mig han inte har sett.⁴⁶

Eskil har ett passerkort han använder för att komma in i byggnaden, vilket ger honom en känsla av behörighet. Trots det känner han i romanens början att han inte riktigt har rätt till sitt arbete, möjligen för att han är anställd av ett bemanningsföretag, vilket hans arbetskamrater inte är. ”Jag förtjänar att vara här”, intalar han sig själv. Men han är ändå reserverad när han fortsätter: ”*Egentligen* [min kursivering] förtjänar jag det lika mycket som Sven och Mezin.”⁴⁷ Som vaktmästare bär han arbetskläder: ”Jag byter om. Kryper ur de vanliga kläderna och i de grå byxorna och den svarta tröjan där entreprenadens logga är tryckt vid vänstra bröstfickan. Jag är nu i arbete.”⁴⁸ Att ta på sig arbetskläderna innebär för honom att ikläda sig yrkesrollen och därmed lämna sitt privata jag.

När Eskil går ut i sina arbetskläder på lunchen undrar han vad folk som ser honom tänker:

⁴⁵ Beischer, 2012, s. 119.

⁴⁶ Jack Hildén, *Vi, vi vaktmästare*, Stockholm, 2014, s. 35.

⁴⁷ Hildén, 2014, s. 20.

⁴⁸ Hildén, 2014, s. 20.

”Vad de tänker vet jag inte/Jag kan inte föreställa mig vad”.⁴⁹ Arbetet innebär att han inte orkar snygga till sig. Kombinerat med arbetskläderna känner han sig ful: ”Jag känner mig ful. Eller rättare sagt, jag vet att det är så. Har aldrig kunnat lita på det yttre. Ständigt måste det underhållas för att bli godtagbart. [...] Och det orkar man inte. Alltså får man bära skammen. Svettas.”⁵⁰ Till mannen i charken där han köper sin lunch säger han att han kanske får semester i augusti. Han vill inte erkänna att anställningen är osäker: ”Jag har ingen aning om hur länge jag får eller vill vara kvar. Jag går på semester i augusti. Det låter rätt.”⁵¹

På arbetet börjar han snart känna sig som en vaktmästare. När han går med postvagnen framför sig känner han att han:

redan, efter denna korta tid, går som en vaktmästare som gör sitt jobb utan att tänka på det, utan att bry sig om resultatet. Ibland ser man dem i hus och tänker ”där går någon som arbetat länge och som kommer ha samma arbete i framtiden”. Jag går som dem nu. Läger inga värderingar i uppgifterna. Det är något förtroendeingivande med det, eftersom gången också visar att man inte överrumplas av arbetet. Det finns inga sysslor jag inte redan utfört. De uttråkar mig, men det betyder att jag är redo att ta itu med dem.⁵²

När Eskil kommer tillbaka till hemstaden från en fyra månader lång Sydamerikaresa, vilken han finansierat genom pengar han sparat från sin lön, får han jobb hos Nordens Affärer igen. Och då är det alla vaktmästares sista tid i huset. Om två månader tar ett annat företag över vaktmästarentreprenaden.⁵³ Men det är när han kommer tillbaka som han får Tomas godkännande: ”Han talar med mig annorlunda nu. Jag förstår att det är *det här* ögonblicket jag sökt så länge. [...] Han talar som en far med sin son”.⁵⁴

Jack Hildén har låtit en av Eskils absoluta favoritsysslor på arbetet vara att slänga kartonger i wellpappkrossen. Wellpappkrossens formande av kartonger kan tolkas som en metafor för hur

⁴⁹ Hildén, 2014, s. 28.

⁵⁰ Hildén, 2014, s. 30.

⁵¹ Hildén, 2014, s. 30.

⁵² Hildén, 2014, s. 48.

⁵³ Hildén, 2014, s. 120.

⁵⁴ Hildén, 2014, s. 131.

arbetet formar arbetaren, trots visst motstånd. Inför tanken på att bli formad till en vaktmästare är Eskil ambivalent. Men han tycker om att se hur kartongen anpassar sig i den stängda maskinen: "Det jag tycker mest om med wellpappkrossen är hur spretigt och oformligt allt är innan luckan stängs, och sedan anpassas."⁵⁵ Och ingen kan undvika att formas av arbetet: "wellpappkrossen skonar inget", "hoptryckt till en ljusbrun massa", och vidare:

Knakanden inuti maskinen. Som träd på väg att falla. Men detta är motstånd. Första gången jag såg processen blev jag besviken eftersom jag hade tänkt på wellpappkrossen som oövervinnelig. Det som börjar med knak och knäpp blir rörelse. Sakta, sakta stiger den ljusbruna massan. Reser sig. Omärkligt först. Man måste fokusera blicken som för att se myror på marken. Plötsligt är det uppenbart. Jag sticker in huvudet för att se bättre. En bild illustrerar att just det får man inte göra. Kartongerna rätas till slut ut nästan helt. Jag tappar uppfattning av hur lång tid som går.⁵⁶

Eskil trotsar bokstavligen reglerna när han stoppar in huvudet i krossen. Även han har, precis som wellpappmassan, ett motstånd, ett motstånd mot arbetsplatsens regler. Och sett till krossen som metafor till att arbetet formar individen, så går det inte att komma undan helt, trots att det i förstone kan se ut som att det går.

Moa glömmar vid ett tillfälle att lägga ett friktionsskydd på en vårdtagares rullstolssits eftersom hon är stressad då flera boende larmar samtidigt. Hon glömmar dessutom bort vårdtagaren i rullstolen och när hon kommer ihåg det flera timmar senare har kunden glidit ur rullstolen. Rullstolens säkerhetsbälte har då fastnat runt halsen på henne. Hon är blå, men vid liv. Då säger Eva att det lika gärna kunde varit hon som gjort samma misstag. Moa är rädd att hon ska bli anmäld för sin försummelse. "Men de anmäler mig inte på Liljebacken. Inte för någonting som jag gör. De anmäler mig inte för här är ingen fri från skuld."⁵⁷ Moa har på så sätt kommit ett steg närmare att bli som de andra vårdbiträdena. Misstaget blir så att säga en del av identitetsprocessen och en del av identiteten som vårdbiträde. Det kan också ses som en kritik mot underbemanningen i vården från författarens sida.

⁵⁵ Hildén, 2014, s. 155.

⁵⁶ Hildén, 2014, s. 155-156.

⁵⁷ Beischer, 2012, s. 65-69.

Moa tycker att det bästa med jobbet är att man har arbetskläder. ”Arbetskläder med fickor som man kan sätta pennor i, så att man känner sig viktig.”⁵⁸ Hon har en namnskylt också, som gör att hon ”nästan [ser] ut som en riktig sjuksköterska”. Hon ser således sin uniform som något som ger henne status, vilket är viktigt för henne. Eskil känner sig å andra sidan obekvämt i sin uniform när han blir sedd i den utanför arbetsplatsen. Det Moa och Eskil har gemensamt är att arbetskläderna hör till arbetet och arbetsplatsen; de blir som en del av den rollgestaltning Moa och Eskil gör på sina respektive arbetsplatser.

Både Moa och Eskil får så småningom lära upp nya arbetskamrater, vilket gör att de känner en trygghet i sina kunskaper och känner att de betyder något. Eskil får i uppdrag att lära upp de personer som kommer att ersätta honom och hans kollegor. Och det är i relation till dessa blivande vaktmästare Eskil ser sig som vaktmästare mer än någonsin. Ordet ”eventkropp” i följande belysande citat är orsakat av att företaget som tar över vaktmästarentreprenaden heter ”Eventa”. Eskil tänker: ”Det går nog att skilja en eventkropp från våra vaktmästarkroppar”.⁵⁹ När nya timvikarier går bredvid Moa för att lära sig jobbet berättar Moa sådant som hon snappat upp om åderförkalkning och neurovetenskapliga teorier: ”Känner mig viktig.”⁶⁰

Men så kommer sista arbetsveckan för Eskil: ”Det finns många substantiv att sätta intill mitt namn. Eskil vaktmästaren. Tjuven. Smygaren. Eskil den stumme. Allt stämmer. Jag är så många saker, och ändå helt osynlig. Det är märkligt.”⁶¹ Det ligger i ”tjuvens”, ”smygarens” och ”den stummes” naturer att vara roller som är osynliga; en tjuv och en smygare vill inte bli upptäckta och den stumme hörs inte. När Eskil blir av med jobbet tappar han sin kontext och sin betydelse. Hans arbetskamrater finns inte längre att se honom. Även vaktmästarrollen blir då osynlig.

Moa blir trots sin motvilja alltmer lik Eva. Leena, en av Moas kollegor som varit skådespelare och som coachar Moa i skådespeleri, frågar Moa varför hon sysslar med teater. ”Varför? Har aldrig tänkt så. Det handlar inte om något varför. Det handlar bara om ett därför”, tänker hon, men svarar: ”Jag vill få människor berörda”. Hon tänker på ett citat av Alf Sjöberg som hon

⁵⁸ Beischer, 2012, s. 38.

⁵⁹ Hildén, 2014, s. 163.

⁶⁰ Beischer, 2012, s. 148.

⁶¹ Hildén, 2014, s. 184.

satt upp hemma på kylskåpet och fortsätter: ”Teater ska inte spegla verkligheten, den ska protestera mot verkligheten. Jag vill beröra och protestera.”⁶² Att beröra dem som bor på Liljebacken och att protestera mot kommunens regel att de boende inte får komma ut gör hon senare när hon tar ut Gullan på promenad i smyg.⁶³ Det hon säger sig vilja med teatern gör hon följaktligen som vårdbiträde.

Mot slutet av *Jag ska egentligen inte jobba här* blir romanens huvudkaraktär erbjuden fast anställning, ett erbjudande hon till slut antar. Hon inser att den fasta anställningen innebär att hon får fördelar. För Moa innebär den fasta anställningen även att hon är vuxen, vilket hon slutligen är tillfreds med, och hon finner någon slags symbios mellan arbetet och teaterambitionerna. Hon finner ett slags frid och jakten på något annat känns inte lika akut:

Jag har tackat ja till den fasta tjänsten och går på rullande schema. Jag är ledig varannan helg och har rätt till betald semester. Jag kommer självklart fortsätta mina sökningar till scenskolan. Den enda skillnaden är att jag har lite mer stabilitet och trygghet runt mig.⁶⁴

Den fasta anställningen ger trygghet och är i slutändan att föredra framför att vara en del av prekariatet.

Vid ett tillfälle i romanens första halva funderar Moa kring hur det känns att vara vuxen. Sett till Stadsteaterns biljettpriser betraktas hon som nittonåring som ungdom. ”Jag kanske går runt och är vuxen utan att veta om det.”⁶⁵ På kvällen i sin lägenhet efter att ha blivit erbjuden heltidstjänsten skriker hon i kudden tills hon ”blir matt och hes av syrebrist [...] skriker för att det är så uppenbart att ungdomen håller på att glida [henne] ur händerna.”⁶⁶ I slutet av romanen har hon fyllt tjugo och känner att hon är vuxen, och nöjd med det faktumet:

Jag kommer fram till huset där jag bor. Jag har ett eget hem. Ett eget andrahandshem. Jag har en egen ekonomi och en fast tjänst och ett alldeles

⁶² Beischer, 2012, s. 144.

⁶³ Beischer, 2012, s. 160.

⁶⁴ Beischer, 2012, s. 186.

⁶⁵ Beischer, 2012, s. 70.

⁶⁶ Beischer, 2012, s. 183.

eget postfack, i slutet på en mycket lång korridor. Jag är vuxen. Häromdagen köpte jag ett halvårskort på GIH-badet och fick betala fullt pris. Jag blev glad.⁶⁷

Hon har också blivit ett ”riktigt” vårdbiträde, som Eva. Den avsky och bestörtning hon kände inför vissa arbetsuppgifter i början av sin anställning nämns inte längre i Moas berättelse. I stället missar hon bussen hem eftersom hon vill titta till de boende en extra gång.⁶⁸ Hon känner empati och visar omsorg. Det sista som händer i romanen är att Moa har för avsikt att gå på en provfilmning trots att hon lovat ta Gullan, som är en av Liljebackens boende, till fotvård och konditori. Att ta de boende till annat än nödvändiga läkarbesök är inte tillåtet: ”Bakelserna är vår hemlighet.”⁶⁹ Moa har helt enkelt tänkt strunta i att komma till jobbet den här dagen. Till slut väljer hon ändå Gullan och struntar i provfilmningen.⁷⁰ Moa känner sig slutligen bekväm i sin yrkesidentitet, som blivit beständig (åtminstone tillsvidare).

Även Eskil i *Vi, vi vaktmästare* har format en yrkesidentitet. Han ser sig som en vaktmästare till slut, men lämnar också snabbt den identiteten. I sista kapitlet går han hem och duschar: ”Om det finns en vaktmästarlukta så sköljer jag den av mig.”⁷¹ Det han har fått med sig från vaktmästarjobbet är vänskapen med Tomas, men vaktmästaridentiteten har han förlorat. Eskils yrkesidentitet är flyktig och tillfällig. Han har försökt skapa en identitet som arbetare och som vaktmästare (något som verkar liktydigt för honom). Ibland har han känt motvilja mot identitetsskapandet, men det har varit nödvändigt. Han har medvetet försökt att passa in i gruppen och bli som de andra vaktmästarna. Han värderar och kommenterar romanen igenom sitt identitetsskapande. Han formulerar vad det är som gör honom till vaktmästare.

7.2 De andra

I båda romanerna finns ett tydligt ”vi” och det är gruppen av anställda huvudkaraktärerna, eller ”hjältarna”, tillhör. Det finns också ett ”dom” eller ”de andra” i båda romanerna, vilka är

⁶⁷ Beischer, 2012, s. 193.

⁶⁸ Beischer, 2012, s. 188.

⁶⁹ Beischer, 2012, s. 194.

⁷⁰ Beischer, 2012, s. 195-198.

⁷¹ Hildén, 2014, s. 196.

en grupp människor som har en viss makt över ”vi-gruppen” och på något sätt påverkar deras arbete. Man kan om man vill kalla ”de andra” för härskarklassen eller representanter för kapitalägarna. Genom att förhålla sig till ”de andra” ser man skillnaderna gentemot den grupp man själv anser sig tillhöra och detta bidrar till identitetsskapandet.

I Hildéns roman ser Eskil arbetslaget, som består av vaktmästare och fastighetsskötare, som ett "vi": "Vi ser inte på nyheterna men kommenterar dem. Nyheterna är påslagna men vi ser dem inte."⁷² Eskil vill vara en del av gruppen. Om han vid något enstaka tillfälle sitter ensam framför fikarummets teve tittar han på ”ettans” nyheter, men "när någon kommer in byter [han] snabbt tillbaka."⁷³

Det finns inom företaget Eskil arbetar på ett "vi" och ett "dom". Det finns antipatier från vaktmästarnas och fastighetsskötarnas sida gentemot tjänstemännen. Och aversionen verkar vara ömsesidig. Det finns också en inbyggd hierarki i själva byggnaden, desto högre nummer på våningen man arbetar desto högre upp i företagets hierarki befinner man sig. Allra längst ned i källaren har städarna sin bas, sitt fikarum och sina arbetsredskap. På våningen ovanför håller vaktmästarna och fastighetsskötarna till. På tredje våningen huserar "asfalt och metall". På de två översta våningarna finns Svensk Handel; ”För varje våning är inredningen lite vackrare”,⁷⁴ "lokalerna skiner mer och mer för varje våning."⁷⁵ Tjänstemännen på Svensk Handel utnyttjar vaktmästarna och fastighetsskötarna, vilkas arbete går ut på att se till att tjänstemännen ska kunna utföra sina arbeten, som underförstått är viktiga för företagets existens och vinst och därmed mer betydelsefulla än städarens eller vaktmästarens jobb. På fastighetsskötarens och vaktmästarens lott står att vara behjälplig varje gång två tjänstemän får för sig att byta kontor med varandra.⁷⁶ Eskil utsätts också för maktutövning. Han blir utnyttjad av en av tjänstemännen:

Jag tar hissen för att dela ut paket till Ann-Kristin. Hon får paket dagligen och vill att jag ska bära upp dem. Efter att hon öppnat och granskat ska de oftast ner till källaren. Jag har börjat hata henne. Allt som är hennes minspel

⁷² Hildén, 2014, s. 14.

⁷³ Hildén, 2014, s. 13.

⁷⁴ Hildén, 2014, s. 23.

⁷⁵ Hildén, 2014, s. 44.

⁷⁶ Hildén, 2014, s. 46.

och gester kan jag inte låta bli att avsky. Hälsar inte ens längre, och det verkar inte bekymra henne. Hon agerar lite besvärad över att ännu en viktig produkt har hennes namn adresserat. Samtidigt lyser hon av förväntan. Tar alltid sin tid att öppna paketen. Det slår henne inte att jag kanske är stressad, har fler platser att besöka än just hennes. Så länge jag är här, då är jag i hennes tjänst.⁷⁷

Eskil är mycket medveten om att han tillhör den underprivilegierade gruppen på arbetsplatsen. ”De rikas skuld är påtaglig/Man tänker inte på den i början, men den är ständigt närvarande, hela stämningen bygger på deras nöjda miner gentemot varandra och de ursäktande minerna mot oss [---] De vet att vi vet att de tjänar avsevärt mer för ett arbete som är viktigare, men inte lika ansträngande/Låt mig vara uppriktig och berätta vad jag ser/Jag ser att de faktiskt inte gör så mycket”.⁷⁸ Här finns således en kritik mot hur olika arbeten värderas. Eskil är medveten om att han utnyttjas och blir förtryckt.

”Dom” i *Jag ska egentligen inte jobba här* är arbetsgivaren, vilken är kommunen och som representeras av chefen Annika Bäcklund. I Liljebackens byggnad ligger, liksom i Nordens Affärers, en inbyggd hierarki. Längst ner i ”källaren finns ett kylrum för liken. [---] I källaren finns även personalens omklädningsrum”.⁷⁹ På de två våningarna ovanför källaren bor kunderna,⁸⁰ på tredje våningen har Annika Bäcklund sitt kontor.⁸¹

Det finns en gemensamhet, ett ”vi”, i inställningen till vissa arbetsuppgifter. När någon av de boende larmar under fikapausen hörs en ”unison suck. En gemensam trötthet.”⁸² Dock är det sällan någon som reser sig upp för att se till den som larmar eftersom man ”antar att det är någon som av misstag kommit åt den gröna knappen två gånger.”⁸³

Annika Bäcklund kallar ibland till möten med kort varsel, vilket förargar Eva: ”Som om vi

⁷⁷ Hildén, 2014, s. 46-47.

⁷⁸ Hildén, 2014, s. 22-23.

⁷⁹ Beischer, 2012, s. 12.

⁸⁰ Beischer, 2012, s. 13.

⁸¹ Beischer, 2012, s. 17.

⁸² Beischer, 2012, s. 10.

⁸³ Beischer, 2012, s. 11

inte hade fullt upp som det är', säger hon.⁸⁴ Chefen är alltså inte insatt i hur stor arbetsbörda de anställda har, eller så bryr hon sig inte om det. Men de anställda står enade, om inte emot chefen direkt, så för det hon på mötet ber dem att göra (att sära på kärleksparet Urban och Astrid när Astrids man kommer på besök): "Vi suckar lite. Vrider på oss och det uppstår en slags gemensam uppgivenhet."⁸⁵ Ytterligare exempel på att kommunen, med Annika Bäcklund i spetsen, är personalens antagonist finns:

På Liljebacken har man inte rast. Om man inte räknar med den obetalda lunchen förstås, som Leena med två e kallar för den ideella timmen. Man får nämligen inte lämna Liljebacken om någon skulle larma. Leena med två e brukar imitera Annika Bäcklund genom att snörpa ihop munnen, sträcka på nacken och höja upp tonläget "Det förstår ni väl att ett äldreboende inte kan vara obemannat. Ni måste ha ett kundtänk."⁸⁶

Och kaffet kostar fem kronor, fikabröd bjuder "huset" inte heller på längre: "Det är kunderna som ska prioriteras. Inte personalen," förklarar Annika Bäcklund.⁸⁷ Det är förstås vårdtagarna som kallas kunder: "Det heter kunder", säger Annika Bäcklund och ser viktig ut. På personalrummets vägg sitter en stencil med fetstilta bokstäver: *Kunden har alltid rätt*. Så vi inte glömmer av oss.⁸⁸ Kommunen sparar också pengar genom att kalla in timvikarier i stället för att betala de tillsvidareanställda för kvalificerad övertid.⁸⁹ Arbetarna, eller arbetskraften, är här tydliga handelsvaror, vilka kommunen vill betala så lite som möjligt för.

Av någon anledning är plasthandskarna som beställs till äldreboendet anpassade till manshänder trots att de flesta som jobbar där är kvinnor,⁹⁰ vilket får anses vara ett tecken på en arbetsgivare som inte tänker på de anställdas behov. De har dock många hjälpmedel, som till exempel liftar, för att underlätta arbetet. Men det finns inte anpassade hjälpmedel för alla situationer. Moa har inte mycket till övers för de människor som jobbar med att utforma

⁸⁴ Beischer, 2012, s. 80.

⁸⁵ Beischer, 2012, s. 81.

⁸⁶ Beischer, 2012, s. 123.

⁸⁷ Beischer, 2012, s. 123.

⁸⁸ Beischer, 2012, s. 13.

⁸⁹ Beischer, 2012, s. 93.

⁹⁰ Beischer, 2012, s. 15.

hjälpmedlen: ”Det måste vara människor som bara slumpmässigt valt ett yrke, vilket som helst” resonerar hon trots att hon själv hamnat på sitt jobb av en slump. ”Men hålla kurser det får de, så att vi inte förstör våra ryggar. Det är sådana [...] som inte vet ett dugg om stress och vikten av effektivitet. Som inte förstår att Astrid nypas om man kommer för nära. Som inte förstår att jag hellre böjer ryggen på ett icke ergonomiskt sätt, än får min överarmshud i Astrids våld.”⁹¹ I Beischers roman ryms det således kritik mot att arbetsgivaren tänker på ”kunderna” och på vinsten i första hand medan arbetstagarna exploateras.

Moa söker bekräftelse och att få beröm av chefen smäller högt, trots att hon är en ”motståndare”. När Annika Bäcklund ger Moa erbjudande om fast anställning får hon höra att de är nöjda med henne: ”En komplimang från min allra första riktiga chef. Och hon har ett eget kontor och en grå kavaj. Jag andas. Det första andetaget på mycket länge. För en stund är det som om glädjen över att få en dos bekräftelse förblindar mig.”⁹²

7.3 Utanför arbetet

Ingen av de två huvudkaraktärerna har ett jobb som stämmer överens med vad de vill jobba med. Moa vill vara skådespelare. Vad Eskil vill jobba med är oklart, men fritiden ägnar han mest åt att läsa böcker. Arbetet ser båda som något som ger en inkomst och inte som något som bidrar till att de förverkligar sig själva.

På fritiden är Eskil en annan än på arbetet: "Det finns saker jag ägnar mig åt på fritiden som kolliderar med personen jag är på Nordens Affärer. Jag är inte bara vaktmästaren",⁹³ berättar romankaraktären för läsaren. Jack Hildén avslöjar inte helt vem Eskil är utanför arbetet. Han har jobbat på Nordens Affärer i ett par månader när berättelsen tar sin början. Han skapar en identitet som vaktmästare, en identitet som gör att han passar in bland arbetskamraterna och i sin yrkesroll. Men vem han är verkar han fortfarande osäker på, vilket illustreras av att ovanstående citat följs av meningen "Jag tror inte det." I det följande textstycket i Hildéns roman får man intrycket av att det är av yttersta vikt för Eskil att inte få en permanent identitet

⁹¹ Beischer, 2012, s. 58.

⁹² Beischer, 2012, s. 181.

⁹³ Hildén, 2014, s. 52.

som vaktmästare och att vaktmästaridentiteten bara ska finnas på hans arbetsplats, inte utanför:

Vissa av vaktmästarna och fastighetsskötarna är inget mer. Någonstans blev de sina yrken. De kan inte ha märkt förvandlingen, i så fall skulle de motverkat den. Alltså kan förvandlingen inträffa när som helst. Jag kanske hämtar rena kläder från en tvättid, och plötsligt är jag vaktmästare. Jag måste vara på min vakt. Konstant medveten om mina rörelser. På arbetsplatsen blir jag nöjd över upptäckten att jag går lika bekymmerslöst som en vaktmästare, men det måste glömmas bort så fort klockan slagit fem. En arbetsplats är platsen man kommer till i tid och lämnar så fort som möjligt. Jag lär mig uppgifterna men inte mer. Det jag ägnar mig åt får inte plats i lokalerna. Får inte luft. Jag berättar inte längre för någon vad jag tycker om. Då slipper jag förklara och försvara mig. Men det går inte att undvika att det skiner igenom. Om jag stannar tillräckligt länge så läcker små ledtrådar alltid ut. Jag kan heller inte låtsas vara precis som dem. Jag försöker. Men på något sätt är jag annorlunda. Ibland ger det en känsla av stolthet, men oftast leder det till ensamhet. De kan inte placera mig. Bara på sättet jag sitter i soffan. Maten jag äter är annorlunda. När jag har gott om pengar händer det att jag köper lunch från husets restaurang. [...] Alla på kontoren äter lunch där. [...] Vi [vaktmästare] äter ur medhavda matlådor. [...] Det är bara så. [---] Rasten vill jag ägna åt att läsa. Det är svårare att komma undan med än mat från restaurangen.⁹⁴

För att slippa förklara varför han egentligen läser böcker, vilket är en främmande aktivitet för hans kollegor, säger Eskil att han ska börja studera till svensklärare.⁹⁵ Det enda Eskil fyller hyllorna med i den möblerade andrahandslägenheten är böcker, som han ofta stjälar från sin mamma: ”att hennes Harry Martinson-samling plötsligt var betydligt reducerad, det gick henne förbi”.⁹⁶ Ibland stjälar han från bokhandeln och tobakshandeln. Han brukar fundera över vad eventuella besökare skulle tycka om hans bokhylla, där böckerna är strikt sorterade efter författarnas efternamn och även innehåller många kvalitativa författare.⁹⁷ Han håller det också

⁹⁴ Hildén, 2014, s. 52-54.

⁹⁵ Hildén, 2014, s. 54.

⁹⁶ Hildén, 2014, s. 59.

⁹⁷ Hildén, 2014, s. 60.

rent hemma. Han bryr sig således om vad andra tycker om honom. Men han vill inte att hans kollegor ska komma hem till honom och se vem han egentligen är. När Tomas vill besöka honom städar han undan personliga saker.⁹⁸ Han lyckas sedan avvärja att besöket inträffar överhuvudtaget. Att ha ett välstädat hem och att läsa Harry Martinson alluderar för övrigt på gängse uppfattningar om arbetarklassen.

Eskil läser böcker och promenerar på fritiden. Men han finner att arbetet inte ger honom mycket fritid: ”Ingen berättade för mig att ett heltidsarbete innebär att du inte hinner med alls mycket annat/Ingen berättade att du knappt hinner göra något innan allt börjar om igen/Ingen berättade för mig att heltidsarbetet lämnar dig ruttande inifrån”.⁹⁹

Moa i *Jag ska egentligen inte jobba här* har flyttat till Stockholm eftersom ”ska man bli skådespelare är det just i en huvudstad man bör befinna sig.”¹⁰⁰ Själva staden blir en del av hennes drömtillvaro, scenen där hennes drömliv ska utspela sig. Hon söker till Teaterhögskolan i Luleå och Malmö, men hon tänker att en av förutsättningarna för att bli skådespelare är att bo i Stockholm. Hon distanserar sig från arbetet och ser det som något som inte tillhör den hon egentligen är: ”Jag lär mig tidigt konsten att dela upp mig i två. Min kropp arbetar men det som är jag är långt härifrån.”¹⁰¹ När Moa berättar för kollegorna om sina skådespelarplaner påpekar Leena att man måste vara realist och Eva börjar prata om att hon ska söka statistroller. Moa ser det som rena förolämpningar eftersom hon tror sig kunna få framträdande skådespelarroller.¹⁰² Hon är naiv och en drömmare. Hennes drömmar skymmer en realistisk syn på tillvaron. Hon distraheras från att se att den rådande ideologin (som styrs av den härskande klassen) inte tjänar henne.

Hon har köpt en tygkasse och en basker för att se ut som en skådespelare och för att känna sig som en skådespelare. Hon sitter på café och läser dramer: ”Hur många gånger har jag inte drömt om att sitta på ett café i Stockholm och läsa pjäser? Och stryka under repliker. Nu är jag här. Jag och framtiden och möjligheterna. Det är som om jag har hunnit ikapp mina egna

⁹⁸ Hildén, 2014, s. 125.

⁹⁹ Hildén, 2014, s. 92.

¹⁰⁰ Beischer, 2012, s. 11.

¹⁰¹ Beischer, 2012, s. 35.

¹⁰² Beischer, 2012, s. 51.

dagdrömmar.”¹⁰³ När hon stryker under replikerna använder hon blyerts. ”Använder alltid blyerts så att man kan ändra om det blir fel.”¹⁰⁴ Den suddbara blyertsen kan ses som en symbol för det obeständiga, att det går att göra om och göra rätt. Att det är viktigt att kunna byta jobb, till exempel. Att inte bli fast någonstans.

Moa är, liksom Eskil, mån om hur andra ser på henne. När hon söker in till Teaterhögskolan i Malmö ser hon scenskolelever med tröjor som det står ”Teaterhögskolan” på ryggen på. ”När jag kommer in ska jag åka till min hemstad och gå över torget, fram och tillbaka. *Teaterhögskolan* på ryggen. Som ett fuck you.”¹⁰⁵ Men när hon är på en fest där deltagarna är skådespelare och musiker känner hon sig medelmåttig och slätstruken, hon passar inte in. I ett försök att passa in bland festdeltagarna går hon och köper en dosa snus för att kunna snusa, vilket hon sett Leena göra.¹⁰⁶ Leena, Moas arbetskamrat från Liljebacken, sadlade om från skådespelare till undersköterska eftersom hon var arbetslös i långa perioder mellan olika projekt. Leena coachar Moa i teater. Moa presenterar sig för festdeltagarna som skådespelare, men när Leena kommer in måste Moa avslöja att hon också har ett ”vanligt” jobb: ”Alltså jag är skådis och vårdbiträde. Man måste saxa lite. Det är en rätt tuff bransch”.¹⁰⁷

Moa dagdrömmer om att vara en berömd skådespelerska. Samtidigt ser hon teatern som sin verklighet och arbetet som något överkligt. När hon ser en annons där man söker skådespelerskor i Moas ålder till en reklamfilm blir hon upprymd och känner ”en pust från någonting annat. Från verkligheten.”¹⁰⁸ Liksom Eskil känner hon att det är den hon är utanför arbetsplatsen, utanför yrkesrollen, som är hennes riktiga jag. Detta skiftar dock i slutet av romanen.

Moa tänker ibland på jobbet på sin fritid och då hon håller på med något teaterrelaterat. När hon sitter i salongen och ridån för *Kalevala* går upp förflyttas Moas tankar till Liljebacken och det gör henne irriterad. Det uttröttande jobbet gör sig påmint även i nästa akt då hon

¹⁰³ Beischer, 2012, s. 32.

¹⁰⁴ Beischer, 2012, s. 33.

¹⁰⁵ Beischer, 2012, s. 173.

¹⁰⁶ Beischer, 2012, s. 166.

¹⁰⁷ Beischer, 2012, s. 168.

¹⁰⁸ Beischer, 2012, s. 124.

somnar.¹⁰⁹ När Moa arbetat på Liljebacken flera månader har hon blivit ett vårdbiträde som bryr sig om vårdtagarna. När hon är på väg till Malmö för att söka till Teaterhögskolan ringer hon till Liljebacken för att höra hur vårdtagaren Gullan mår.¹¹⁰ Å andra sidan tar hon med sig teaterdrömmarna till jobbet: ”Jag stoppar ner mina händer i bussarongfickorna. I den ena ligger en flaska handsprit och i den andra stencilen med Juliamonologen. Jag behöver repetera.”¹¹¹ Moa är inte lika mån om att skilja på det privata och arbetet som Eskil. I slutet av *Jag ska egentligen inte jobba här* har Moa ännu inte kommit till den punkt då hon känner att hon passar in som skådespelare bland andra skådespelare. Hon kan under hela berättelsen känna sig som en skådespelare när hon är ensam eller bland ”icke-skådespelare”. Men bland dem som ägnar sig åt skådespeleri känner hon sig inte hemma. Relationen med Leena, som till en början kärvade, är slutligen ganska god. De har på ett sätt blivit likadana. Moa har liksom Leena nedprioriterat viljan att vara skådespelare till förmån för ett arbete inom vården. Moas yrkesidentitet som vårdbiträde har växt sig starkare och blivit mer solid, medan teateridentiteten snarare blivit otydligare.

7.4 Det tillfälliga arbetet

Jack Hildéns romanfigur är anställd av ett bemanningsföretag och är inte garanterad heltidsarbete: "På kontraktet står hur många timmar man är garanterad per vecka: 0-45."¹¹² Sara Beischers Moa blir till en början anställd som timvikarie. Med dessa osäkra och otrygga anställningsformer tillhör de båda karaktärerna prekariatet. De saknar därför också fasta yrkesidentiteter.¹¹³ Men det är heller inget de eftersöker, utan de nöjer sig med att skapa identiteter som fungerar för stunden. De båda romanfigurerna ser också sina anställningar som instrumentella (de får lön) och opportunistiska (de tog de jobb de blev erbjudna).¹¹⁴

Det finns en önskan hos Eskil att ha ett tidsbegränsat jobb, ett jobb som gör att han tjänar pengar, som han sedan kan spara till en resa. "Det var tidsbegränsningen som gjorde att jag

¹⁰⁹ Beischer, 2012, s. 77.

¹¹⁰ Beischer, 2012, s. 174.

¹¹¹ Beischer, 2012, s. 111.

¹¹² Hildén, 2012, s. 137.

¹¹³ Standing, 2013, s. 21.

¹¹⁴ Standing, 2013, s. 27.

ens tog [jobbet]",¹¹⁵ menar han. Inte heller Eskils arbetskamrater förväntar sig att han kommer att stanna någon längre tid. Efter ett tag förstår Eskil att det var därför de knappt hälsade på honom i början.¹¹⁶ Hans kollegor vill helt enkelt inte investera i vänskap när det gäller någon som snart kommer att försvinna ur deras liv.

Eskil vill resa för den lön han kan spara. Syftet med resandet tycks inte vara annat än att han då har en orsak att hålla sig borta från arbete i största allmänhet. Vad han gör för lönen är egentligen egalt: "Pengarna som jobbet ger måste spenderas på något. Annars är allt förgäves."¹¹⁷ Eskil är ganska obekymrad av att han står utan arbete och pengar när han kommer tillbaka från sin resa (han får emellertid jobb på Nordens Affärer igen): "Pengar är fiktion som egentligen inte har något värde. Pengar fungerar bara för att alla accepterar det. Använd dem när de finns. När de inte finns, hitta ett sätt att leva tills vidare. Det kommer alltid mer pengar."¹¹⁸

När Eskil kommit tillbaka från sin resa och får erbjudande om jobb på Nordens Affärer får han veta att en entreprenadfirma kommer att ta över vaktmästeriet om två månader. Det sammanfaller med hans förväntningar på vad en anställning är: "De två månader som återstår är för mig en rimlig tidsrymd. Längre än så sträcker sig sällan mina tankar. Jag vet hur det fungerar. Du får ett jobb. Det tar slut snabbt."¹¹⁹ Sven, Eskils äldre kollega, som varit på samma arbetsplats i tretton år har svårare att hantera vetskapen att anställningstiden snart går ut; han blir på dåligt humör och slutar utföra sina arbetsuppgifter väl.¹²⁰

Moa ser sitt arbete som tillfälligt, vilket hon framhåller romanen igenom. "Jag frånsäger mig allt ansvar för min tillfälliga arbetsplats, för det är just vad den är. Tillfällig. Den har inget med mig att göra",¹²¹ klargör hon för läsaren i romanens början. När hon träffar den första kunden presenterar hon sig och säger att "jag ska jobba här i sommar. Egentligen ska jag bli

¹¹⁵ Hildén, 2014, s. 147.

¹¹⁶ Hildén, 2014, s. 67.

¹¹⁷ Hildén, 2014, s. 58.

¹¹⁸ Hildén, 2014, s. 111.

¹¹⁹ Hildén, 2014, s. 137.

¹²⁰ Hildén, 2014, s. 138.

¹²¹ Beischer, 2012, s. 11.

skådespelare, så jag kommer bara vara här i några veckor.”¹²² Hon fortsätter att presentera sig på samma vis för vårdtagarna, tills hon helt enkelt tröttnar på att göra det. För henne är anställningstrygghet förknippat med att bli vuxen och hon är ung med drömmar. Att ha ett fast arbete överensstämmer inte med det liv hon vill ha. När hon, efter nästan ett år som vårdbiträde, blir erbjuden en fast tjänst säger hon: ”Alltså jag håller ju på med teater egentligen och det här är liksom bara tillfälligt.”¹²³ Hennes chef ”pratar om ekonomisk trygghet”,¹²⁴ vilket är ett begrepp som gör Moa stressad: ”Det låter som pensionsspara, facket och hemförsäkringar.” Här har Moa chansen att få trygghet, vilket hon i slutändan också väljer, men hon tvekar.

Moa noterar att flera av hennes arbetskamrater inte heller vill vara vårdbiträden: ”Roy ska egentligen bli frisör”,¹²⁵ ”Martina är också här tillfälligt, även om hon precis har skrivit på anställningsavtalen för den fasta tjänsten. Martina ska bli makeup-artist.”¹²⁶ Och vidare: ”Det slår mig att det är många som är här tillfälligt. Liljebacken är ett ställe som man inte ska vara på egentligen. Precis som om alla kreatörer och entreprenörer har samlats på en och samma plats. Alla utom Eva är här tillfälligt. Hela Eva är permanent.”¹²⁷

Varken Eskil eller Moa tycks således stå ut med tanken att bli kvar på en arbetsplats en längre tid. Här bör påpekas att de yrken författarna låtit dem arbeta inom är okvalificerade och personalomsättningen tenderar att vara högre inom sådana yrken än inom yrken som kräver utbildning. Den höga personalomsättningen gör att de lätt fick anställning. Den höga personalomsättningen är i sin tur en följd av att många, precis som Moa och hennes kollegor, inom okvalificerade yrken egentligen vill arbeta med något annat.

¹²² Beischer, 2012, s. 15.

¹²³ Beischer, 2012, s. 181.

¹²⁴ Beischer, 2012, s. 182.

¹²⁵ Beischer, 2012, s. 36.

¹²⁶ Beischer, 2012, s. 37.

¹²⁷ Beischer, 2012, s. 37.

8. Slutdiskussion

Ingen av huvudgestalterna i *Jag ska egentligen inte jobba här* eller *Vi, vi vaktmästare* vill egentligen arbeta. De behöver ett jobb för att försörja sig. Detta gäller i synnerhet Eskil, som sparar sin lön för att kunna leva en tid *utan* att arbeta. Moa vill antingen studera till skådespelare eller arbeta som skådespelare och har därför, till skillnad mot Eskil, en uttalad ambition. De är båda överens om hur arbetsmarknaden ser ut. Moa sökte många jobb och blev förvånad över hur lätt det gick att få ett. Eskils erfarenhet är att en anställning är lätt att få, men den tar också slut snabbt. Därmed står det klart att Eskil är en medlem av prekariatet. Moa får efter ett års timanställning en fast tjänst på Liljebacken, vilket gör att hon *inte längre* tillhör prekariatet. Den syn de som ingår i prekariatet har på arbetet är att det är instrumentellt (för överlevnad), opportunistiskt (man tar det jobb man får) och prekärt (anställningen är otrygg).¹²⁸ I och med att både Eskil och Moa *medvetet* ser anställningen som tillfällig, behöver de inte – eller snarare *vill* de inte, investera i en bestående yrkesidentitet. Vilket yrke de arbetar inom är dem också egalt. Deras identitetskapande handlar mer om att identifiera sig som en *arbetare*. I Eskils fall handlar det mycket om att passa in på arbetsplatsen den tid han är där. Därför studerar han hur arbetskamraterna betar sig. Han noterar att kollegorna ser på en viss tevekanal, att de inte äter i restaurangen och att de inte läser böcker. Han undviker att avvika från dessa oskrivna regler. Att läsa på rasterna kan han inte låta bli, men gör det där hans kollegor inte kan se honom. Han kan känna att han går som en vaktmästare när han är på jobbet. Utanför arbetet vill han inte att andra ska se att han är en arbetare. Han känner ingen stolthet över att vara arbetare utanför arbetet. Det är när han konfronteras med tjänstemännen på företaget som han verkligen identifierar sig som en arbetare. Han ser att han inte är en av dem. Han skapar sin identitet medvetet och överger den lika medvetet när han avslutar sin anställning.

Moa vill till en början inte identifiera sig med sina kollegor. Hon differentierar sig mot dem. Moa vill inte passa in på samma sätt som Eskil. Hennes önskan att vara skådespelare gör att hon snarare försöker undvika att skapa en identitet som arbetare eller vårdbiträde. Hon är till en början en åskådare på sin arbetsplats och inte en deltagare. Hennes kollegor ser henne mer som en av dem än vad Moa gör. Därmed inte sagt att hon inte skapar en identitet som arbetare, för det gör hon. Nadar Ahmadi (2000) menar att den objektiva sociala identiteten

¹²⁸ Standing, 2013, s. 27.

införlivas i den subjektiva sociala identiteten.¹²⁹ Att Moas kollegor ser henne som en av dem, gör således att hon till slut också ser sig som en av dem. När hon blir erbjuden en fast tjänst genomgår hon något av en kris och kommer ur den som en arbetare och hon är också trygg i den identiteten. Hon har då varit på samma arbetsplats i ungefär ett år. Hon vet vad som förväntas av henne och hon är trygg i sina yrkeskunskaper. Identiteten som skådespelare *var* den identitet som dominerade Moas självbild och arbetaridentiteten fick därför inte så stor plats. När hon får fast anställning kan hon överge tanken på att arbetet är tillfälligt. På sätt och vis resignerar hon. Skådespelaridentiteten förminskas och då blir arbetaridentiteten också starkare och tar överhanden. För Moa betyder ett fast jobb också att vara vuxen. Hon identifierar sig därför som en vuxen när hon tackat ja till erbjudandet om fast anställning. Moas reaktion mot ”de andra”, som i hennes fall är arbetsgivaren, är att revoltera mot regeln att ingen av de boende får gå ut.

Ahmadi (2000) skriver att identitetsbygget är en medveten process.¹³⁰ Den identitet Moa mest medvetet skapar är skådespelaridentiteten. Det gör hon bland annat genom att bära basker, vilket hon anser att en skådespelare ska göra, samt genom att sitta på café och läsa dramer. När hon jobbar är kläderna också viktiga. Uniformen, som har fickor där hon kan sätta pennor i, gör att hon känner sig viktig. Även för Eskil spelar arbetskläderna roll och då för att känna sig som en vaktmästare.

Magnus Nilsson (2006) menar att arbetarlitteraturen kan ge kunskap om arbetares tankar, drömmar och erfarenheter,¹³¹ vilket Sara Beischers och Jack Hildéns romaner gör. Vad de också ger kunskap om är hur arbetsmarknaden ser ut i dag. Journalisten Ana Udovic skriver i boken *Generation Ego* (2014) att ”det finns ett stort problem med framtiden [och det] är osäkerheten. Den flexibla, instabila arbetsmarknaden. Den som innebär frihet för vissa men som för andra innebär en enorm ofrihet och en stressfaktor av stora mått.”¹³² Eskil vill inte ha en långvarig anställning och det vill inte Moa heller till en början. De vill inte bli fast i ett jobb de finner tråkigt och som inte har något med det de egentligen vill ägna sina liv åt att göra. Båda är unga och bekymmerslösa. De har bara klivit över tröskeln till arbetsmarknaden

¹²⁹ Ahmadi, 2000, s. 157-158.

¹³⁰ Ahmadi, 2000, s. 160.

¹³¹ Nilsson, 2006, s. 177.

¹³² Ana Udovic, *Generation Ego*, Stockholm, 2014, s. 178.

och har därför ingen egentlig erfarenhet av de negativa aspekterna på att arbetsmarknaden ser ut som den gör.

Det finns i Hildéns roman en kritik mot att tjänstemannens arbete värderas högre än vaktmästarens. Anna Williams citerar i texten ”Arbetarlitteraturen i seminarierummet: Läsning och samtal om klass och identitet” (2011) Anneli Jordahl: ”Det är först när man blir medveten var man står i en hierarki som orättvisorna blir tydliga”.¹³³ Eskil ser tydligt var han står i hierarkin, vilket är under tjänstemännen, och han inser att det är orättvist. Han ser att tjänstemännen inte gör särskilt mycket på arbetet, men de får ändå högre lön. Vissa av tjänstemännen utnyttjar sin maktposition och låter vaktmästarna och fastighetsskötarna flytta deras kontor, vilket inte har något att göra med att de ska kunna utföra sina arbetsuppgifter på ett bättre sätt.

Ur ett marxistiskt perspektiv kan frihet vara ett nyckelbegrepp som anses i de båda romanernas intriger, som finns där som en röd tråd. Frihet borde innebära frihet från exploatering, från förtryck, men i ett kapitalistiskt samhälle innebär frihet ekonomisk frihet. Genom den lön som förtjänas genom att arbeta har man råd att konsumera, vilket ger en (falsk) känsla av frihet. Konsumtion gagnar härskarklassen på mer än ett sätt: dels genom att distrahera de lägre klasserna (däribland arbetarna) från det faktum att de är förtryckta, dels genom att tjäna pengar på denna distraktion. Som Eskil säger i *Vi, vi vaktmästare*: ”Pengarna som jobbet ger måste spenderas på något. Annars är allt förgäves.”¹³⁴ Han stjälar ibland böcker, möjligen som en protest mot det kapitalistiska systemet. Frihet i det kapitalistiska samhället kan också vara (tron på) att man har valmöjligheter. Moa i *Jag ska egentligen inte jobba här* drömmer om att bli skådespelare och tror verkligen att hon kan bli det. Hennes illusion och strävan blir även det en distraktion från förtrycket. Samma funktion har Moas och Eskils osäkra anställningar. Dessa får dem att känna sig fria eftersom de inte behöver vara kvar i yrken de aldrig drömt om och som inte berör dem. Samtidigt är dessa osäkra anställningar ännu ett sätt för arbetsgivare att utnyttja människor. Och härskarklassens ideologi bekräftas på så sätt av dem som förtrycks. Att erhålla förståelse för rådande ideologier vid läsningen av de båda arbetarromanerna förefaller således möjligt.

¹³³ Anna Williams, ”Arbetarlitteraturen i seminarierummet: Läsning och samtal om klass och identitet”, i *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, Lund, 2011, s. 13-24, s. 17.

¹³⁴ Hildén, 2014, s. 58.

9. Sammanfattning

Den svenska arbetarlitteraturen har anor som sträcker sig så långt tillbaka som slutet av 1800-talet. På 1930-talet upplevde den sin blomstringstid. Idag är arbetarlitteraturen alltså vital – åtminstone om termen används i en något vidgad bemärkelse innefattande inte bara diktning av och om proletariatet, den grupp fattiga arbetare som uppfattar sin egen arbetarklassidentitet som mer eller mindre permanent, utan också litteratur av och om det nutida prekariatet, den grupp arbetare idag som har otrygga anställningar och som uppfattar sin egen arbetaridentitet som kanske bara tillfällig. Om sistnämnda grupp, vilken uppstått som följd av förändringar i nutiden på arbetsmarknaden med medföljande förändringar i förutsättningarna för arbetarklassen, handlar den samtida arbetarlitteraturen. Huvudgestalterna i arbetarromanerna *Jag ska egentligen inte jobba här* av Sara Beischer och *Vi, vi vaktmästare* av Jack Hildén har otrygga anställningar. Syftet med denna uppsats är att reda ut hur romanernas huvudgestalter formar sina identiteter utifrån sina arbeten och hur de ser på sig själva utanför arbetet. Det gör jag genom att använda mig av de definitioner av begreppet identitet som formulerats av Nadar Ahmadi (2000) och av Stefan Jonsson (2005, 2010) samt den definition av begreppet prekariat, som givits av Guy Standing (2013).

Det jag i min analys kommer fram till är att ingen av huvudgestalterna i *Jag ska egentligen inte jobba här* (Moa) eller *Vi, vi vaktmästare* (Eskil) egentligen vill arbeta. Den syn de har på arbetet är att det är instrumentellt (för överlevnad), opportunistiskt (man tar det jobb man får) och prekärt (anställningen är otrygg), vilket sammanfaller med den syn på arbetet Guy Standing menar att medlemmar av prekariatet har. Nadar Ahmadi menar att identiteten är ett resultat av människors anpassningsbehov i en ny social miljö. Huvudgestalterna i romanerna skapar därför identiteter anpassade till arbetet. Moa gör det motvilligt, men skapar en identitet som arbetare genom att hennes kollegor ser henne som en del av gruppen; genom arbetskläderna; genom att lära sig yrket. Men det är först när hon får en fast anställning som hon accepterar att hon har en identitet som arbetare. Den identitet som hon mer aktivt skapar i romanen är identiteten som skådespelare. Moa vill syssla med teater istället för att vara vårdbiträde. I romanens slut har dock identiteten som arbetare tagit över och det är inte lika viktigt för henne att ha en identitet som skådespelare. Eskil skapar medvetet en identitet kopplad till arbetsplatsen för att känna tillhörighet. Han noterar vilka oskrivna regler som finns och följer dem när vaktmästarkollegorna är närvarande. Eskil läser mer och framstår

som mer intellektuell än sina arbetskamrater, vilket han försöker dölja för att inte visa sig annorlunda. Han skapar en identitet som arbetare, vilken han inte känner sig bekväm med utanför arbetet. På samma sätt känner han sig inte bekväm med att visa sin privata identitet på arbetet. Liksom för Moa är arbetskläderna viktiga för Eskil. De får honom att känna sig som en vaktmästare. Eskils identitet som arbetare är som starkast när han relaterar till tjänstemännen på företaget han arbetar. Han vet då vad han inte är.

Litteratur

Ahmadi, Nader, ”Kulturell identitet i gungning”, i *Kulturella möten: Grundbok för psykologer och socialarbetare*, Carl Martin Allwood & Elsie C Franzén (red.), Stockholm, 2000, s. 155-179

Beischer, Sara, *Jag ska egentligen inte jobba här*, Stockholm, 2012, [Pocket]

Eagleton, Terry, *Marxism och litteratur*, Stockholm, 1978

Furuland, Lars & Svedjedal, Johan, *Svensk arbetarlitteratur*, Stockholm, 2006

Hildén, Jack, *Vi, vi, vaktmästare*, Stockholm 2014

Jameson, Fredric, *Det politiska omedvetna: Berättelsen som social symbolhandling*, Stockholm/Stehag, 1994

Jonsson, Stefan, ”Marxistisk litteraturteori”, i *Litteraturvetenskap - en inledning*, Staffan Bergsten (red.), 2 uppl., Lund, 2002, s. 99-114

Jonsson, Stefan, *Rapport från sopornas planet*, Stockholm, 2010, [e-bok]

Jonsson, Stefan, *Världen i vitögat: Tre essäer om västerländsk kultur*, Stockholm, 2005

Landström, Rasmus, ”Rapport från en samtida arbetarlitteratur”, i *Arbetaren*, 29 mars 2014, [internet: arbetaren.se/artiklar/rapport-fran-en-samtida-arbetarlitteratur/]

Milner, Andrew, *Literature, Culture and Society*, 2 uppl., London, 2005

Nilsson, Magnus, *Arbetarlitteratur*, Lund, 2006

Richard, Linnea, *Kvinnor i arbetarlitteraturen: Respektabilitetssträvan i två arbetarromaner*, Kandidatuppsats, Lunds universitet, Lund, 2014

Standing, Guy, *Prekariatet: Den nya farliga klassen*, Göteborg, 2013

Ståhl, Isabell, ”Arbetslivet punkteras briljant”, i *Svenska Dagbladet*, 10 mars 2015, [internet: www.svd.se/kultur/litteratur/arbetslivets-myter-punkteras-briljant_4396959.svd]

Tonning, Pernilla, *Arbetarlitteratur då och nu – en jämförelse mellan Kvinnor och äppelträd, Mig äger ingen och Svinalängorna*, Kandidatuppsats, Lunds universitet, Lund, 2009

Udovic, Ana, *Generation Ego*, Stockholm, 2014

Williams, Anna, ”Arbetarlitteraturen i seminarierummet: Läsning och samtal om klass och identitet”, i *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, Bibi Jonsson, Magnus Nilsson, Birthe Sjöberg & Jimmy Vulovic (red.), Lund, 2011, s. 13-24

Williams, Raymond, *Marx och kulturen. En diskussion kring marxistisk kultur- och litteraturteori*. Stockholm, 1980

Williams, Raymond, ”Bas och överbyggnad i marxistisk litteraturteori” i, *Litteratursociolog: Texter om litteratur och samhälle*, Johan Svedjedal (red.), 2. uppl., Lund, 2012, s. 369-387.